

ATATÜRK VE TÜRK KADINI

(Atatürk Haftası Konferanslarından)

Prof. Dr. Beyza BİLGİN

Acaba niçin konumuzun adı "Atatürk ve Türk Kadını" oldu? "Atatürk ve Türk Erkeği" diye çalışmalar yapmıyoruz. İnsanları kadın, erkek diye ayırmaya gerek var mıdır? "İnsan Hakları"nın bulunması yetmiyor mu? Ayrıca kadın haklarına gerek var mı? Varsa, bu ihtiyaç nereden kaynaklanıyor?

Benden bu konuda bir konferans istendiğinde bu soruları kendi kendime sordum ve bazı cevaplar buldum. Önce onları belirtmek istiyorum. Tarih içinde, zaman zaman, unutulmuş, önem verilmez olmuş bazı gerçeklerin vurgulanması gerekiyor. Büyük adamlar, herkesin dilinin ucunda olup da söyleyemediği şeyleri söylerler denir ya. Bizim de dilimizin ucunda olduğu, ihtiyacını hissettiğimiz halde, bir türlü ifadeye dökemediğimiz ihtiyaçlarımızı, büyük adamlarımız, birer cümlelik sloganlarla ifade edebilmişlerdir. Mesela "Ne Mutlu Türküm Diyene", "Bir Türk Dünyaya Bedeldir" ifadeleri böyle birer uyarıdır.

Ne mutlu Türküm diyene! ne demektir? Her millet aynı şeyi söyleyebilir. Ne mutlu İngilizim diyene! Ne mutlu Almanım! diyene vb. Aynı şekilde - Bir Türk dünyaya bedeldir! ifadesini de İngilizler, - Bir İngiliz dünyaya bedeldir! Almanlar, - Bir Alman dünyaya bedeldir! şeklinde söyleyebilirler. Bunlar ne zaman söylenir? Söylenmesi gerektiği zaman. Şüphesiz insanlardan her biri insan olarak aynı değerdedir. Hiç biri diğerinin aleyhine tartıya konulamaz. Her fert kendi içinde bir değerdir, orijinaldir, yeri doldurulamaz. Fakat bir millet kendine güvenini yeniden kazanmak ihtiyacında ise, çevresi onu yok edecek tehlikelerle sarılmışsa, her ferdinin dünyaya hedel değerinde olduğunu farketmesinin zamanı gelmiş demektir.

Atatürk bu sözleri söylediğinde, Türkler bunları işitmek ve gereği üzere çalışıp hareket etmek ihtiyacındaydılar. Sözler söylenmiş ve gereği yapılmıştır.

Atatürk'ün kadınlarla ilgili sözlerinde de benzer durum söz konusudur, şöyle söylemiştir:

“Bir milletin medeniyetini ölçmek istiyor musunuz; kadınlarına nasıl muamele edildiğine bakınız.” Bu söz söylendiğinde, Türk toplumu kadınına olan davranışında, tarihinden ve dininden gelen değerlerin dışına çıkmış bulunuyordu. Köy kadını hiç bir hakkı ve güvencesi olmaksızın en ağır işleri yükleniyor, şehir kadını ise haremden dışı muamelesine katlanıyordu. Devletin uğradığı bozgunlar, kıtlıklar, pahalılık, çeşitli krizler hep kadınların günahı olarak yorumlanıyordu. Çarşafın, kadınların ayaklarının hangi noktasına kadar inmesi gerektiğini tespit için komisyon kurulduğu oluyordu. Tramvaylarda kadınların oturacağı yerlerle erkeklerinkinin arasında perde gerilmiş bulunuyordu.

Türklerin hepsi bu durumu onaylamıyordu. Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi, kadın haklarını dile getirenler, yazarlar vardı. Bunlar Kur'an'dan ayetlerle durumu açıklamaya çalışıyorlardı, Baba Tefik, Celâl Nuri gibileri dünya kadınlarının yeni zamanlardaki durumundan, Ziya Gökalp en eski Türk kaynaklarından örnekler getiriyorlardı. Fakat uygulamada bir değişme olmuyordu.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde erkekler silah altına alınca durum değişmeye başladı. Kadınlar erkeklerin boş bıraktığı yerleri doldurdular ve neler yapabileceklerini gösterdiler.

Batı Trakya işgal edilip de erkekler katledilince Talat, Cemal ve Enver Paşalar kadınlardan yardım istediler. Kadınlar başaracaklarını ispatladılar. Fakat savaş bitince kadınlar yine eski durumlarına katlanmak zorunda kalıyorlardı. Paşalar onlar için kanunlar yaptılar. Kadınların, Kızılay ve Donanma Cemiyeti gibi yurtsever hareketlere katılmalarını teşvik ettiler. Tramvay ve vapurlarda ayırıcı perdeler kaldırılmaya, kadınların parklarda gezinmelerine izin verilmeye başlandı. Kadınlar peçelerini açabildiler.

1915'de ilk kız darülfünunun (Üniversitede fakülte) açıldığını öğreniyoruz.

Hamdullah Supbi gibi hatipler konuşmalarında etkili sözler söylüyorlar, mesela şöyle diyorlardı:

“1915 yılında harem bayatını almışız. Niçin? Bizler kadınlarımızın esirlerimiz değil arkadaşlarımız olmasını istiyoruz. Çocuklarımız haremden değil, aile yuvalarında yetişmelidirler. Niçin peçelerle yüzlerinizi örtüyorsunuz? İffetli olmak için peçe gerekiyorsa, yalan söylememek için

dilimizi kesmemiz mi gerekiyor?" (Kadınların bu sözleri dinlerken, peçelerinin altında ağladıkları kaydedilmiştir).

Bazı olaylar kadın haklarının savunulmasının ne kadar gerekli olduğunu gösteriyordu. Mesela Mayıs 1913'de Halide Edip "Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan"ı kurduktan sonra, derneğin üyelerinden birinin uçakla bir yere gitmesi gerekiyor. Uçak şirketi, kadındır, diye ona bilet satmıyor. Kadınlar Cemal Paşa ile temasa geçiyorlar, izin çıkıyor ve bilet satılıyor.

1919'da Yunan ordusu İzmir'e giriyor. 1920'de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan orduları ülkeyi paylaşıyorlar. Bu sırada Maraş'ta olan bir olay yayılıyor ve herkesi uyarıcı etki yapıyor. Olay şudur: Erkekler ber zamanki gibi bir kahvede oturuyorlar. Fransız askerleri devriye geziyor. Karşı yoldaki hamamdan çarşaflı peçeli bir kadın çıkıyor. Askerler o yöne yöneliyor ve kadın bir anda askerlerin arasında kayboluyor.

Erkekler durumun ciddiyetini o zaman anlıyorlar. O zamana kadar ne yapacaklarını bilmeyen bir teslimiyet içinde beklemekte iken, ne yapacaklarını, ne yapmaları gerektiğini hatırlayıveriyorlar. Esas olan güvenlidir, bağımsızlıktır. Güvenlik ve bağımsızlık olmayınca, peçe ve çarşaf kimi koruyabilir.

Kaybolan bir tek kadın değildir, bir milletin şerefidir, namusudur. Hemen çeteler kurulmaya başlanıyor.

İşte Atatürk, uyanan, bilinçlenen bu milletle zafere ulaşabiliyor.

Artık kadın-erkek arkadaşlıklar, yardımlaşılıyorlar. Cepbede silahlar veya cepbe gerisinde elişi ile, çiftçilikle, memuriyetle, fikir hareketleri ile.

Aralık 1919'da Anadolu Kadınları Müdafa-i Vatan Cemiyeti kuruyor. Programlarını ve faaliyetlerini Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriyorlar. Osmanlı Ayan ve Mebuslar meclislerine telgraf çekiyorlar. Mustafa Kemal onlara her haberi iletiyor. Bir bakan mı değişmiş, Ermeni propagandalarına karşı tedbir mi gerekiyor, İtalyan ve Fransız gazetelerinden haberler mi alınmış, Ankara'da Anadolu Ajansı mı kurulmuş, İstanbul'dan Ankara'ya geçen yeni kişiler mi var... hepsi bildiriliyor.

Cemiyet kadınların yapabilecekleri diğer hizmetleri de belirlemiştir. Mesela:

- Cephelerde çalışan erler için, birer miktar çorap bazırılması
- Et yemekten mahrum yetim evleri (Darüleytam) çocukları için, Kurban Bayramında kesilecek hayvanlardan hane başına uygun bir

miktar etin ayrılması sağlanarak, kış kavurması yapılmak üzere okula gönderilmesi

— Kurban derileri toplanarak, yününden çorap, derileri müzayede ile satılarak toplanan paradan askerlerin diğer ihtiyaçlarının temin edilmesi

— Fakirlere ve muhacirlere yardım edilmesi

— Kızlara biçki dikiş öğretilerek yetişmelerinin sağlanması

— Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan komutanlarına (Sivas, Konya, Burdur, Amasya, Pınarhisar, Maraş, Kayseri, Niğde, Aydın vs.) protesto telgrafları çekilmesi...

Bunlar cephe gerisindeki çalışmalardır. Cephedeki çalışmalardan pek çok örnekler verilebilir. Ben sadece birini vereceğim. Fatma Seher-Karafatma'yı.

Fatma Seher-Karafatma (Erzurumlu) Balkan Savaşına kocası ile birlikte katılmış, Birinci Dünya Savaşında ailesinden 9-10 kadınla Kafkas cephesinde savaşmış.

Mondros Mütarekesinden sonra Sivas'a, Mustafa Kemal ile görüşmeye gitmiş. Kendisi bu görüşmeyi şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal'in huzuruna çıkabilmek için muhtelif kıyafetlere girerek üç gün mücadele ettim. Sonunda onu, öğlen yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken yolda yakaladım. Üzerimde çarşaf vardı, yüzüm peçe ile kapalı idi. Kendisiyle bir mesele hakkında görüşmek istediğimi söyleyince, önce sert davrandı. —Ne görüşeceksin? dedi. Kalbimdeki vatan aşkı bu sert muameleye galip gelerek derhal peçemi kaldırdım, İstanbul'dan buraya kendisi ile görüşmek için geldiğimi, beni bir dakika için dinlemesini rica ettim. Beni pek yakınlımızdaki küçük bir lokantaya kabul ettiler."

Mustafa Kemal ona adını, silah kullanmayı ve ata binmeyi bilip bilmediğini sormuş. Aldığı cevaplardan memnun olmuş ve şöyle demiş: —Keşke bütün kadınlar senin gibi olsaydı Kara Fatma! Onun bu hitabından sonra Fatma Seher'in adı Kara Fatma diye söylenir olmuş. Mustafa Kemal ona, eliyle yazdığı bir kağıdı vermiş. — Vesikadır, sıkışık günlerde işine yarar! demiş ve onu İstanbul'a gidip işe başlamakla görevlendirmiş.

Kara Fatma çetesini kurmuş, emrinde 43 kadın ve 700 erkek varmış. Köyleri düşman jandarımalarından korumuş, Birinci ve İkinci İnönü

savaşlarına, Başkumandanlık Meydan Muhaberesine katılmış, asker kaçaklarını ve eşkiyayı affettirerek emrine almış.

Kurtuluş Savaşının başlangıcından Anadolu'nun düşmandan temizlemesine kadar Doğu ve Batı cephelerindeki savaşların çoğuna katılmış, dört defa yaralanmış. Yunanlıların elinde 19 gün esir kalarak acılar çekmiş. Üsteğmen elbisesi giydiği, göğsünde savaş nişanı ile İstiklal madalyası taşıdığı yazılmıştır.

Rus Diplomatı Avalov, onunla Fatma Çavuş olarak karşılaştığını hatıralarında anlatmıştır. Orada Kara Fatma'yı şöyle tarif etmiştir:

“Birkaç sefer elçiliğimize savaşçı kadınlardan Fatma Çavuş da geldi. Fatma Çavuş bir çetenin başında bulunuyordu. Yunanlılarla ve asillerle döğüşmüştü. Fatma Çavuş kısa boylu, zayıf, enerjik yüzlü, kara gözlü, yaşlıca bir kadındı. Sirtında siyah bir ceket, altında çizgili bir eteklik, ayağında çizme vardı. Belindeki geniş kuşağında tüfek mermileri, kama, omuzunda da kayış görünüyordu. Başını bir yemeni ile sarmıştı. Bizim askerlik işlerimiz ve Rus kadınlarının savaşa katılma konuları üzerine bilgi almak için gelmişti. O sıralarda elçiliğimize uzun boylu, düzgün vücutlu bir çete de gelirdi: Misafirler arasında bir de resim sanatçımız bulunuyordu. Çeteciler resimlerinin yapılmasına razı oldular. Ressam da onların portrelerini yaptı.”

Kara Fatma, kendisine bağlanan Üsteğmenlik maaşını Kızılay'a bağışlamasını da şöyle anlatmıştır:

“Vatanımın büyük kurtarıcısı Ebedi Şef'in layık olmadığım büyük iltifatı beni son derecede sevindirmişti. Esasen bütün emel ve arzulla yapmış olduğum hizmetten hiç bir menfaat beklemiyordum. Bu itibarla, taltif edilmiş olduğum rütbenin mukabilinde verilecek maaşımı Kızılay'a terk etmekle son vazifemi yaptım”.

Kara Fatma, hatıralarını yayınladığı 1944'de ise, dayanılmaz ölçüde maddi sıkıntı çekmekte olduğunu yazmıştır. 1954 de T.B.M.M. kendisine maaş bağlamış, 1955'de ise vefat etmiştir.

Fevziye Abdullah Tansel'in, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na yayınlanan “İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız” isimli kitabında ayrıntılı bilgiler bulacağımız, cephelerdeki Türk kadınları, cephe gerisindeki hemcinsleri ile birlikte, erkeklerin yanısıra, zafere ulaşmamızı sağlamışlardır. Daha sonra erkekler işte bu kadınların haklarını mecliste savunmuşlardır.

1908'de bir grup kadın, meclis müzakerelerini dinlemek isteyince, bu durum gazetelere baş haber olmuştur. T.B.M.M.nde ilk defa 1923'de kadın hakları tartışıldığında da "Şeriata hürmet ediniz:" şeklinde itirazlar olmuştur. Halbuki bu müzakerede istenilen, sadece, erkek nüfus azaldığı için, milletvekili seçiminde yapılacak sayımda kadınların da sayılması idi. Kadınlara seçme hakkı istenmiyordu.

Aynı yıl Atatürk, kadınların erkeklerden çok eğitim görmeleri gereğine işaret etmiştir ve şöyle konuşmuştur:

"Bir toplumun yarısı faaliyette bulunur, yarısı atalette olursa, o toplum mefluctur. Toplumumuz için fen ve ilim lazım ise bunu hem erkekler hem kadınlar kazanmalıdır... Ben kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayan, hesap yapanlara rastladım. Akşehir civarında bir köye gitmiştim. Çok yağmur ve soğuk vardı. - Beni kabul eder misiniz? diye, bir evin önünde duran bir kadına kendimi belli etmeden sordum. - Buyurun, dedi. Beni soğuk bir odaya aldı. Sonra, - isterseniz bizim odaya girelim, orada ateş var, sıcaktır, dedi. Girdim. Komşulardan birkaç kadın ve erkek geldi. Konuşurken bana en önemli soruları kadınlar sordu. Hiç yadırgamadan insanca konuştular... Cahillik kadınlarda değil, her iki taraftadır. Kadınlarımız milletin anası olmak istiyorlarsa, erkeklerimizden daha bilgili olmalıdırlar... Yürüyeceğimiz yol uzundur. Kadınlarımızı mesaimize ortak etmek zorundayız... Bir millet erkek ve kadınlardan oluşurken, yalnız birini yükseltmek yeterli olabilir mi?"

Atatürk'ün kadınlara duyduğu saygıyı anlatan bir hatıra da şöyledir: (Atatürk'ten 20 Anı, Mehmet Ali Ağakay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981)

"Sakarya Savaşından sonra idi. İlk bir güz sahabı. Akşehir'in pazar yeri karınca yuvası gibi kaynıyordu. Bin ağızdan bin ses. Bir aralık ortalıktaki uğultu perde perde sönmeye başladı, pazar yerini bir sessizlik kapladı. Yalnız kulaktan kulağa bir fısıltı:

— Gazi gelmiş, Gazi.

Bütün gözler mutlu bakışlarla aynı yöne dönüyor. Gazi, o ölçülü güzel yürüyüşü ile yavaş yavaş ilerlemekte, arasına sergilerin önünde durup ilgilenmekte. Belli ki alışverişe çıkmış. Ama o, başka bir şey değil, yalnız gönül alıyor. Böyle gönül ala ala satıcı kadınların bulunduğu yere geliyor.

— Nasılsınız bacılar?

— Sağ ol Paşam, duacıyız.

Kadınlar Paşalarını özlem dolu gözlerle seyrederken kendilerini tutamıyorlar.

- Güzel Paşam,
- Yiğit Paşam,
- Yiğitlerin yiğidi Paşam.

Paşa utangaç, bu sevgi gösterisini durdurmak için birine soruyor:

- Erin var mı bacım?
- Var Paşam cephede.
- Ya senin?
- Kanı helal olsun, benimki Çanakkale'de kaldı.

Gazi daba soracak, soracak ama, bu yüreği yankı kadınlardan alacağı cevapların çoğunu kestirebiliyor. Çanakkale'den sonra Kafkas, Kanak, Galiçya, İnönü, Sakarya hep sıralanacak, hem de hiç kırgınlık taşımayan, hiç bir şey istemeyen, beklemeyen seslerle.

Paşa, gözleri buğulanmış, bir an düşünüyor ve hemen, bu kez hızlı adımlarla, geldiği yöne yöneliyor, bir kuyumcunun sergisi önünde durduktan sonra bir avuç yüzükle dönüyor...

O gün pazardan köye dönen bacıların parmakları, Gazi'nin armağan ettiği yüzüklerle süslü, yürekleri hayatlarının en büyük övüncü ile doludur."

1926'da kadınlara bazı haklar tanınıyor:

- Tek kadınla evlilik
- Anlaşma şekli ile evlilik
- Boşanmanın mahkemeye devri ve kadına da boşanma hakkı verilmesi
- Mirasta eşitlik

Çarşaf ve peçe, mahkemede tanınmayı engellediği gerekçesi ile Trabzon valisi tarafından yasaklanıyor. Hiç bir ciddi karşı koyma olmayınca yaygınlaştırılıyor.

Henüz kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktur.

Afet İnan Hanım, Yurtbilgisi öğretmeni olarak, kız erkek karışık bir öğretmen okulundaki uygulamalı derslerinden birinden bir hatırasını anlatırken şunlara değinmiştir:

Afet İnan Hanım seçim konusunu temsil ettirerek öğretmek istiyor. Sınıfa, mevcut kanunlara göre seçim yaptırıyor. Oylama sonunda kız öğrencilerden biri belediye reisi seçiliyor. Erkek öğrencilerden biri itiraz ediyor. Siz bize mevcut konuları öğretirken, ona aykırı uygulama yaptırıyorsunuz. Kadınlar seçmen değildirlere ve seçilemezler! diyor. Afet İnan hanım önce şaşırıyor, sonra toparlanıyor ve konuyu şöyle bağhyor: - Biz sınıftayız, sınıfta kız erkek farkı yoktur... Daha sonra durumu Atatürk'ce anlatıyor. Atatürk, bu konuyu incelemelerini istiyor. İnceliyorlar, hukukçular görüşlerini bildiriyorlar. Konuşmalar yaparak halkı hazırlıyorlar ve 1930 Nisanında Belediye seçimlerinde kadınlar oy verme hakkını alıyorlar.

1934'de Anayasanın 10. ve 11. maddeleri ile kadınlar seçilme hakkını da alıyorlar ve 1935'deki T.B.M.M. seçimlerinde hem aday oluyor, hem oy kullanıyorlar. 383 milletvekilinden 17'si kadın milletvekilidir. 17 kadın milletvekilinden birisi, beş çocuk annesi, şehit eşi, okur yazar olmayan, Kazan köyü muhtarı iken seçilen Satı Kadın'dır. TIMES gazetesi, 5. Millet Meclisinin toplantısında kadınların, bilbassa köylü kadın milletvekilinin kendi konuşma biçimi ile yemin edişini heyecanlı bir dille yazmıştır.

1870'de Çapa Kız İlkokulunun açılması ile başlayan kızların eğitimi 1915'te üniversiteye kabulleri ile gelişe gelişe seçme ve seçilme hakkına kadar varıyor.

İncelememiz şunu gösteriyor ki Türkiye'deki kadın problemi bir din problemi değil, dine bağlanmış bir gelenek ve görenek problemidir. Gelenek Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra teşekkül etmiş olduğu için dine bağlanabilmiştir. Bunun bir sebebi, eğitimde Kur'an'ın hiç anlaşılmadan okunmasının yeterli sayılmasıdır. Bir diğeri de dağınık yerleşme sebebi ile iletişim güçlüğü ve giderek düşen yaşama standartıdır.

1923'de halkın % 10,6 sının okuma yazma bildiği kaydedilmiştir. Bu oran kadınlarda % 4 tür. Bu yüzden harf devrimi okuma yazma oranında hızlı bir yükselmeye yol açabilmiştir. Eski yazıyı okuyup yazamayan kalabalık topluluklar doğrudan yeni yazıyı öğrenmişlerdir. Camilerde, fabrikalarda, iş yerlerinde, hapishanelerde, sabit ve gezici millet mektepleri, gönüllü kuruluşların faaliyetleri, halk dersaneleri, halk okuma odaları, okuma yazma oranını hızla yükseltmiştir.

Eksik kalan yön, kanaatimce din bilgilerinin anadilde tahsilidir. Türk halkı, Kur'an'ı manasını anlayarak okumadıkça, Allah'ın kendi-

sinden ne istediğini, doğrudan doğruya O'nun sözlerinden öğrenmedikçe, taassup dediğimiz, yanlış kabullere bağlanmanın önü alınamaz.

İlahiyat Fakültelerimizin Türkiye'de yapmakta olduğu ve yapacağı bilimsel çalışmalar çok önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığının ve Diyanet Vakfının desteği ile, din alanında gerçekleştirilebilecek kalkınma, diğer alanlara da hız kazandıracaktır.

Fakültemizin kuruluşunun 40. yılında temenni ediyorum ki, kadınlarla ilgili konuları artık kadın ilahiyatçılar incelesin, kendileri ile ilgili hükümleri kendileri versin, ictihat yapabilecek seviyede kadınlarımız yetişsin.